

UOT 316

Səadət MƏMMƏDOVA
AMEA Elm Tarixi İnstitutu,
aparıcı e. i., sos. f.d., dosent
saadet.baki@yahoo.com

SOSIAL HƏMRƏYLİK VƏ SOSIAL MƏSULİYYƏT DÖVLƏT-CƏMİYYƏT-VƏTƏNDAŞ MÜNASİBƏTLƏRİNİN TƏMƏL ƏSASLARI KİMİ

Sosial həmrəylik, sosial ədalət, sosial dialoq və sosial əməkdaşlıq sosial dövlətin əsas amilləri olub rifah şəraitinin, insanların hüquq və azadlıqlarının qorunub saxlanmasına yönəlmişdir. Bütün cəmiyyətlərdə insanlar sosial hüquqları, sosial şəraitləri və zamanətləri ilə bağlı öz narazılıqlarını ifadə etmək hüququna malikdirlər. Dövlətçiliyin möhkəmlənməsi, hökumətin dəstəklənməsi, bazar iqtisadiyyatının və demokratiyanın inkişafı cəmiyyətin inkişafını və sosial həmrəyliyi təmin edir. Bu zaman cəmiyyətin siyasi həyatına cəlb edilmiş müxtəlif qüvvələr tərəfindən səsləndirilən populist şüarlarla dövlət tərəfindən həyata keçirilən ədalətli sosial siyasət arasındakı fərq nəzərə çarpır.

Məqsəd: sosial-mənəvi proseslərin inkişafa təsiri imkanlarının öyrənilməsi

Metodologiya: komparativ analiz, interpretativ-təhlil metodları

Elmi yenilik: sosial ədalət, sosial həmrəylik, sosial məsuliyyət və s. məsələlər sosial dövlətin bilavasitə qeyri-maddi və demək olar ki, sosial və iqtisadi sabitliyin, o cümlədən islahatçı (inqilabi deyil) inkişafın başlıca göstəriciləri kimi müəyyənləşdirilib.

Açar sözlər: sosial həmrəylik, sosial məsuliyyət, sosial dialoq, sosial tərəfdaşlıq, sosial zamanət

Giriş

Sosial dövlətin əsaslarını təşkil edən sosial həmrəylik, sosial ədalət, sosial dialoq və bu əsasda yaranan sosial əməkdaşlıq tərəqqinin əsas amilləridir və məhz bu təməllər üzərində inkişafa yönümlülük insanların firavan yaşayışının, hüquqlarının və azadlıqlarının qorunub mühafizə edilməsinə istiqamətlənmişdir.

Sosial dövlət hüquqi demokratik dövlətdir və insan onun ali dəyəridir. Sosial dövlət insanın layiqli həyatı və azad tərəqqisi, yaradıcı potensialının hərtərəfli realizəsinə lazımi imkanlar açır, zamanət verir. Sosial dövlətin qanunverici əsasları sosial-iqtisadi siyasəti, hüquq-mühafizə və hüquq-müdafiə təcrübəsi ilə insanın və vətəndaşın hüquqlarına təminat verir, azadlığı və mülkiyyəti qoruyur və bu əsaslarda sosial sülhü, iqtisadi yüksəlişi və dövlətin təhlükəsizliyini, insanın fiziki, mənəvi və ruhi təkmilləşməsinə təmin edir [23, s.30-44].

Sosial həmrəylik sosial dövlətin əsas faktoru kimi

Sosial dövlət – azadlıq və hakimiyyəti şəxsiyyətin və cəmiyyətin firavanlığı üçün birləşdirməyə yönələn, əmək məhsullarının bölüşdürülməsində qərəzsiz və sosial həmrəyliyi təmin edən dövlətdir [9, s.18-19]. Həmrəy olmaq – bir fikirdə, bir rəydə olmaq, həmfikir, yekdil olmaq mənasında işlədilir. Həmrəylik – fikir, mənafe birliyini bildirir [1, s.363]. E.Dürkheym sosial həmrəylik deyərək, ictimai həyatın tamlığını, kollektivçiliyi, həmçinin ümumbəşəri əxlaqi prinsipləri, ali və universal dəyərləri nəzərdə tuturdu [14, s.435-437]. Sosiologiya lüğətində “sosial həmrəylik” – ümumi dəyərlər və maraqlar əsasında müəyyən qrupların və siniflərin sosial vəhdəti kimi interpretasiya olunur [19, s.392].

Sosial sistemin integrasiya səviyyəsi alt sistemlər arasındakı sosial həmrəyliyin səviyyəsindən bilavasitə asılıdır. Sosial həmrəyliyin əsasları sadə cəmiyyətlərdən mürəkkəb cəmiyyətlərə doğru dəyişir. Sosial sistemin sabit inkişafı-burada sosial həmrəyliyin mövcudluğu onun daxili və xarici mühitə uyğunlaşması, yəni sosial adaptasiyasından asılıdır. A.N.Okaranın fikrincə, “həmrəylik (fransızca solidarite) – bütün tarixən bəşəriyyətə məxsus sosial vəziyyətdir. ...həmrəylik - ümumi maraqlar, eyni fikirlilik, eyni ruhluluq, qarşılıqlı asılılıq, qarşılıqlı əlaqəlilik, dairəvi zəminlik, birgə məsuliyyət ifadə edir. Həmrəylik subyektlərin ehtiyatlarının və imkanlarının birləşdirilməsini ehtiva edən mövcud olmanın prinsipi kimi izah edilə bilər. Burada ayrı-ayrı fərdlərin marağı ümumi maraqlarla tarazlıqda olur. Həmrəylik kollektiv orqanizmin sosial özünütənzimləmə, özünüqoruma və özünüinkişaf amilidir. Çox zaman həmrəyliyi solidarizmlə qarışıq salırlar. Lakin solidarizm siyasi ideologiya, fəlsəfi təlim, sosial texnologiya və uyğun idarəetmə təcrübəsidir, başlıca ideyası ümumi rifah, maraqların və dəyərlərin həmrəyliyi və razılığıdır” [22, s.7-11].

Beləliklə, sosial həmrəylik solidarizm konsepsiyasının təməl məğzidir. P.Kolozaridin əmindir ki, “elmdə solidarizm əmək və kapitalın nizamlanmasını ehtiva edir. Solidarizm – cəmiyyətin müxtəlif tərkib hissələrinin (insanlar, birliklər, təbəqələr və dövlətlər) həmrəyliyinə mümkünüyünə əsaslanır. Solidarizm müəyyən dövlət çərçivəsində institutların və ictimai mühitin “üzvi” birlik yaratmasıdır. Dövlət vasitəçi funksiyalarını yerinə yetirməklə hakimiyyətin nüfuzunu saxlayır və ziddiyyətli təmayüllərə geniş imtiyazlar verir, bazar iqtisadiyyatına nəzarət edir” [27].

Solidarizm – sosial sistemin qurulması prinsipinə görə sosial sistemin üzvləri hesab edilən vətəndaşlar, ailələr, etnoslar, dini birliklər, sosial və siyasi birliklər, biznes korporasiyaları və s. real subyektivliyə malik olurlar və rifah naminə onların hüquqları, imkanları və maraqları müxtəlifmiqyaslı (lokal, ümummilli, global) sosial çərçivələrdə konsolidasiya edilə və həmrəy ola bilərlər. Solidarizm liberal fərdiliyi və totalitar eqalitarizmi inkar edərək fərdi və ümumi maraqlardan çıxış edir. Solidarizmin etik əsasları həmrəylik hesab edilir. Həmrəylik öz ifadəsini ümumi maraqlara malik şəxslərin könüllü təşkilatlarda birləşməsində və demokratiya prinsiplərindən çıxış edən maraqların əlaqələndirilməsində tapır [22, s.7-41]. Sosial həmrəylik vətəndaş cəmiyyətilə dövlətin çoxtərəfli münasibətlərində, siyasət və iqtisadiyyat, hüquq və əxlaq, ekologiya və mədəniyyət sahələrində ifadə olunur. Sosial məkanda cəmiyyətlə sosial institutlar arasında əlaqələr inkişaf edir [11, s.73].

Sosial həmrəylik kömək, dəstək və əməkdaşlıq nəzərdə tutan və şəxsiyyətin şüurunda möhkəmlənən ümumi ideyalara, ümumi hisslərə, mədəni dəyərlər və əxlaq normalarına əsaslanan bütövlük və vahidlik bildirir. Sosial həmrəylik könüllülük xüsusiyyətinə malik olur. Çox zaman sosial həmrəyliyi “identiklik” anlayışı ilə eyniləşdirirlər. Belə ki, insan daxil olduğu qrupla özünü eyniləşdirərək onunla həmrəy olur. Əlverişsiz mühitdə sosial həmrəylik daha da möhkəmlənir. Ümumi ideyalar, hisslər sosial həmrəyliyin əsas amilləridir. Sosial həmrəylik çox zaman müsbət emosiyalara söykənir [26, s.95-142]. Həmrəylik yaxud ictimai qəbul edilmə fərdin özünü qiymətləndirməsi, şəxsi ləyaqət və özünün dəyərli olması hissini aşlayır. Sosial həmrəylik özünəməxsus mənəvi inamları olan müəyyən əxlaqi subyektin sosial etiraf olunmasıdır [6, s.205-207].

R.Forst etik, hüquqi, siyasi, əxlaqi normaları sosial həmrəyliyin mühüm ünsürləri olaraq müəyyənləşdirir [5, s.268]. Şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlətin çoxtərəfli qarşılıqlı münasibətlərini əlaqələndirən sosial məsuliyyət fəaliyyət həddlərini konkretləşdirir [21,s.140]. S.Yula görə həmrəyliyin intersubyektiv əlaqələrə aid edilməsi fərdin bərabər və layiqli interaksiya partnyoru olmasıdır. Sosial həmrəylik həddlərində təsvir edilən dövlət öz subyektləri üçün fürsətlərin ədalətli bölüşdürülməsinə əsaslanır. “Rifah və ədalətlə bağlı etik identiklik fərdi hüquq, demokratik prosedurlar və əxlaqi prinsiplərin qovuşuğunda reallaşır”. Bu əsasda S.Yul həmrəylik konsepsiyasının əsası kimi aşağıdakıları irəli sürür: “1. Həmrəylik interaksiyanın əsası olaraq fərdi

insanlararası münasibətlərdə bərabər və layiqli tərəfmüqabili olaraq qəbul edir. 2. Həmrəy olan cəmiyyət öz subyektləri üçün ədalətli fürsətlər verir. 3. Qəbul edilmənin ədalətli tənzimlənməsi sosial çulğışmanın və həmrəyliyin əsasıdır» [33, s.12-13].

Sosial ədalət sosial həmrəyliyin mənbəyi kimi

Sosial həmrəyliyin başlıca ünsürlərindən olan sosial ədalət dövlət – cəmiyyət – şəxsiyyət münasibətlərində sosial tarazlığın yaranmasına gətirir. Ədalət dedikdə, əsasən, “haqq və düzgünlük prinsiplərinə riayət olunması” idrak edilir [1, s.58]. Sosiologiyada “ədalət” dedikdə, stratların və sosial qrupların bərabər həyat səviyyəsi, sosial nemətlərdən eyni dərəcədə yararlanmağın mümkünlüyü, mövcud resursların bərabər bölüşdürülməsi nəzərdə tutulur [7, s.310-311]. Fəlsəfi lüğətdə ədalət – insanın varlığı və ayrılmaz hüquqlarını ehtiva edən zərurət kimi izah edilir [31, s.119]. Haqq və düzgünlük prinsiplərinə riayət olunması sosial ədalətin məğzi kimi şərh edilir [1, s.363].

Con Roulza görə “ədalət – ictimai institutların önəmli əsasıdır. Şəxsiyyət ədalətə əsaslanan toxunulmazlığa malikdir, bu, hətta çiçəklənən cəmiyyət tərəfindən də pozula bilməz. Ədalət – bir qrip insanların azadlığını itirməsinə, digərlərinin böyük rifaha çatması ilə haqq qazandıra bilməz. Ədalətli cəmiyyətdə vətəndaşların azadlıqları bərqərar olmalıdır, ədalətin zamanət verdiyi hüquqlar siyasi alverin predmeti yaxud siyasi maraqlar məcmusu olmamalıdır” [13, s.19-20]. Sosial dövlətin mahiyyəti bilavasitə sosial ədalətlə əlaqəlidir. Yeni dövr mütəfəkkirləri T.Hobbs, İ.Kant, Hegel və digərləri ədaləti danılmaz sosial və əxlaqi dəyər hesab edərək, onu dövlətin vətəndaşları qarşısında götürdükləri öhdəliklərin ən önəmlisi hesab etmişdilər [10, s.152-158].

A.V.Prokofyev sosial ədalətin əsas göstəricilərini belə təsnif edir: 1.Sosial bərabərlik, yəni mülkiyyətin ictimailəşməsi, birgə istehsalın nəticələrinin bərabər bölüşdürülməsi. 2.Bərabər haqlar - cəmiyyətə fayda verən işlə məşğul olan fərdin müəyyən təbəqəyə aid edilməsi. 3.Ayrılmaz hüquqlara zamanət verilməsi. 4.Dövlətin nemətlərin ədalətli bölüşdürülməsi strukturunun yaradılması [18, s.108-120]. Sosial dövlətdə sosial ədalət və sosial həmrəylik – varlıqların kasıbların əvəzinə, sağlamların xəstələrin, əmək qabiliyyətliyə fiziki qüsurluların əvəzinə ödəməsi fərqli cinslərin nümayəndələrinə bərabər imkanların açılmasıdır [9, s.18-19]. Sosial ədalətin analizi bütün cəmiyyətin vəziyyətinin öyrənilməsi deməkdir. Cəmiyyətdə şəxsiyyətin tərəqqisi imkanlarının formalaşdırılması zamanı müxtəlif sahələrin inkişafının bir çox aspektləri integrasiya olunur. Sosial ədalət ictimai inkişafın qərar tapması və insanın həqiqətən də yüksək ictimai varlıq olaraq dəyərləndirilməsi məsələlərinin həll edilməsinə cəhddir.

Sosial dövlətdə sosial ədalət prinsipinin reallaşdırılması mexanizmləri belədir: sosial təminat sisteminin təkmilləşdirilməsi, qiymətlərlə bağlı gəlirlərin indeksasiyası, aztəminatlı və çoxuşaqlı ailələrə maddi kömək, minimum əmək haqqına zamanət verilməsi, məşğulluğun təminatı və kadr hazırlığı və insan kapitalının düzgün yönləndirilməsi, təhsil səviyyəsi, tibbi yardım, ev təminatı, ekoloji mühafizə [25, s.162-165]. Sosial dövlət ideyası insanların azadlıq, ədalət, bərabərlik və cəmiyyətin rifahı ideallarına yeni çalarlar qatır. Sosiumun funksiyalaşması prosesində bu ideallar bir-birini inkar edə bilər. Bu baxımdan dövlətin sosial məsuliyyətinin dərk edilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır [15, s.65].

Sosial məsuliyyət və sosial ədalət

Sosial dövlətdə sosial məsuliyyət sosial ədalətə və həmrəyliyə nail olmanın zəruri amilidir. Sosial məsuliyyət dövlət – vətəndaş, cəmiyyət – şəxsiyyət arasındakı münasibətlərin qarşılıqlı cavabdehlik əsasında funksiyalaşmasını ehtiva edir. Sosial təsisatlar – cəmiyyət, QHT-lər və maraq qrupları, vətəndaş isə – qanunla möhkəmləndirilmiş hüquqları çərçivəsində qarşılıqlı münasibətlərdə məsuliyyətli olmalıdır. Dövlət – cəmiyyət münasibətlərində qarşılıqlı məsuliyyət dedikdə, hüquqi və sosial məsuliyyətin reallaşması dayanır. Dövlətin cəmiyyət qarşısındakı

məsuliyyəti dedikdə, ümumi rifaha müvəffəq olmaq, cəmiyyətin maraqlarını hüquqi əsaslarda təmin etmək anlaşıdır. Dövlət yüksək hüquq daşıyıcısı və reallaşdırıcısı olduğundan dövlət-vətəndaş əlaqələrində qarşılıqlı məsuliyyət bilavasitə hüquqi mahiyyət daşıyır və hüquqi normalar sistemi pozulduqda təzahür edir [15, s.65]. Sosial məsuliyyət dövlətin hər bir vətəndaşının məsud olmasına yönələn fəaliyyətinin əsas qayəsidir [32, s.89-92].

Vətəndaşın sosial məsuliyyəti cəmiyyət, həmçinin onun yaxınları və qohumları qarşısındakı cavabdehliyi nəzərdə tutur. Cəmiyyət qarşısında məsuliyyət vətəndaşın öz şəxsi mülkiyyətinin bir hissəsini (vergilər formasında) sosial ehtiyaclara, dövlət idarəçiliyinin müxtəlif səviyyələrinə və özünüidarəetmə orqanlarına yönəltməsi olaraq şərh edilir. Yaxınları, ailəsi qarşısında məsuliyyət ümumi yaşayışda və uşaqların tərbiyəsində əlverişli psixoloji iqlimin formalaşdırılmasıdır [28]. Beləliklə, vətəndaşın, insanın sosial məsuliyyəti daxil olduğu sosial qrup və sosial birliklər, o cümlədən təbiət, mədəniyyət dövlət ilə qarşılıqlı münasibətlər sistemində qarşılıqlı cavabdehlik kimi müəyyənləşdirilir [32, s.89-92].

AR Əsas qanununda vətəndaşların vəzifələri yaxud sosisum, dövlət və insanlar qarşısındakı məsuliyyəti 72-ci Maddədə dəqiqləşdirilmişdir. Konstitusiyada şəxsiyyətin məsuliyyəti bütün dövlət qanunlarına əməl edilməsi, başqalarının hüquqlarına və azadlıqlarına hörmətlə yanaşılması kimi müəyyənləşdirilir (Maddə 72.2). Konstitusiyaya görə vətəndaşın dövlət və cəmiyyət qarşısındakı məsuliyyəti onun vəzifələri ilə təsbit edilir. Konstitusiyada vətəndaşın vətəndaş qarşısındakı məsuliyyətinin əsasları açıqlanır, şəxsiyyətin qarşı tərəfin hüquqları və azadlıqlarının pozulmamasına görə məsuliyyət daşması təsdiqlənir (Maddə 72.1) [3]. Sosial məsuliyyətin reallaşması dövlət – cəmiyyət, dövlət – vətəndaş, cəmiyyət – şəxsiyyət və şəxsiyyət – şəxsiyyət münasibətlərində uğurlu sosial dialoq əldə edilməsindən keçir.

Sosiologiya lüğətində “məsuliyyət” – mövcud dəyərlərə və normalara uyğun fəaliyyətlə bağlı hesabat və nəticələrə görə cavabdehlik olaraq şərh edilir. “Sosial məsuliyyət” sosial birlik qarşısındakı məsuliyyətdir. Sosial məsuliyyət – ayrılıqda hər bir fərdin, o cümlədən şirkətlərin sosial proqramlarda, xeyriyyəçilik fəaliyyətində və s. iştirakını ifadə edir [19, s.392]. Sosial dövlət cəmiyyətin maraqlarına və firavanlığına yönələn təsərrüfat və iqtisadi subyektlərin əməyə məsuliyyətli münasibəti əsasında reallaşır [28]. Beləliklə, sosioloji yanaşma çərçivəsində sosial məsuliyyət sosial birlik, sosial qrup daxilində şəxsiyyətlərarası münasibətlərin dinamikasını başa düşmək məqsədilə öyrənilir [17, s.47]. Sosial münasibətlərin dinamikası sosial dialoqun əldə edilməsini ehtiva edir və məhz sosial dialoqun əldə edilməsi sosial həmrəyliyin başlıca şərtidir. Sosial dialoq dedikdə, sosial aktorların qarşılıqlı anlaşmaya əsaslanan fəaliyyəti düşünülür [19, s.103]. Qarşılıqlı anlaşma vətəndaş – cəmiyyət – dövlət münasibətlərində qarşılıqlı sosial razılıq, sosial bərabərlik, nemətlərin ədalətli bölüşdürülməsi, bərabər imkanların və hüquqların bərqərar olması amillərini əhatə edir.

Sosial məsuliyyət sosial dialoq və sosial əməkdaşlığın təminatçısıdır

Sosial dialoq anlayışı sosial iqtisadi yüksəlişin təminatçısı olub, insanlara öz cəmiyyətlərində və iş yerlərində öz fikirlərini ifadə və müdafiə imkanları açır. Sosial dialoq – məşğulluq və iş yerlərində təzahür edən çətinliklərin aradan qaldırılması prosesində işçilərin, işlə təmin edənlərin və hökumətin iştirakını ehtiva edir. Sosial dialoq ikitərəfli (işçilər və işverənlər) və üçtərəfli (işçilər, işverənlər və hökumət) ola bilər. İşçilər və işverənlər arasında sosial dialoq kollektiv danışıqlar kimi təcəssüm tapır. Üçtərəfli sosial dialoq isə dövlət siyasəti, qanunvericilik və qərarların qəbulu prosesinin iş yerləri, işçilərin və işverənlərin maraqlarına dair müəyyən tərəflərini ifadə edir [29, s.5].

Vətəndaş – cəmiyyət – dövlət münasibətlərində sosial dialoq sosial tərəfdaşlıq və əməkdaşlığın yaranmasına və sosial həmrəyliyə əsas olur. Rasional sosial əməkdaşlığın yaradılması

dövlətin tərəqqisinə gətirir. Rəşional sosial əməkdaşlıq sosial qarşılıqlı məsuliyyətin inkişafını zəruri edir.

Con Stüart Millə görə “sosial əməkdaşlıq” – sosial sülh və tərəqqi, səmərəli iqtisadiyyat, zəhmətkeşlərin haqlarının müdafiəsi məqsədilə mizdlə işləyənlər, biznesmenlər və icra hakimiyyəti ilə könüllü və bərabərhüquqlu qarşılıqlı münasibətə əsaslanır. Sosial əməkdaşlığın əsas subyektləri - dövlət və onun təsisatları, biznes, yəni işverənlər və onların birlikləri (sahibkarlar birliyi), mizdlə işləyənlər və onların təşkilatlarından (həmkarlar ittifaqları) ibarətdir [12]. Sosial əməkdaşlıq – işçilər, işverənlər, rəşmi təsisatlar ilə sosial əmək və onunla bağlı münasibətlərin tənzimlənməsinə yönələn fəaliyyət olub tərəflərin maraqlarına hörmət, müqaviləli münasibətlərdə iştirak etməkdə maraqlı olmaq, əmək qanunvericiliyinə və digər hüquqi sənədlərə, bərabərhüquqluluq və münasibətlərdə inam, sərbəstlik, könüllü məsuliyyət, razılaşmaların icrasının zəruriliyi, müəyyən edilmiş barışdırıcı əməliyyatların reallaşdırılması, ixtisaslaşmış təşkilatların fəaliyyətinin müəyyənəşdirilməsi, bütün səviyyələrdə sosial tərəfdaşlığın yaradılması və s. prinsiplərə söykənir [16].

Sosioloji anlamda sosial əməkdaşlıq – siniflərin, birliklərin, rəşmi və bələdiyyə təşkilatlarının, qeyri-kommersiya strukturlarının və təsisatların maraqlarının müdafiəsinə yönələn sivil ictimai münasibətlər sistemidir [20, s.1-12].

Sosial əməkdaşlıq və onun subyektləri dövlətin nəzarəti altında formalaşdırılır və dövlət özü də sosial əməkdaşlığın əsas subyektlərindəndir. Siyasi sistemin təməl elementi olan dövlət ictimai stabilliyin mühafizəsinə və normal yaşayışa görə cavabdehdir. Dövlət sosial tənzimləmə təsisatları vasitəsilə müxtəlif subyektlərin qarşılıqlı münasibətlərini müəyyənəşdirir, sosial məkanı elə formalaşdırmağa çalışır ki, cəmiyyətdə gərginlik həddi kritik səviyyəni keçməsin. Sosial əməkdaşlıq sistemində ictimai sabitliyin qorunub saxlanması dövlətin məsuliyyətlərinə daxildir [24, s.94-122].

Fəaliyyət məqsədlərindən asılı olaraq öz nümayəndələri vasitəsilə daha əhəmiyyətli davranış modelini reallaşdıran bütün qarşılıqlı fəaliyyət iştirakçıları sosial əməkdaşlığın subyektləridir. Sosial əməkdaşlıq subyektləri arasında mövcud qanunvericiliyə söykənən münasibətlər isə sosial əməkdaşlıq obyektidir [20, 1-12].

Z.Şabanov sosial tərəfdaşlıq yaxud əməkdaşlıq prosesində sosial qarşılıqlı təsiri əsas məqamlardan biri kimi vurğulayaraq qeyd edir ki, “sosial qarşılıqlı təsir – fərdin, fərdlər qrupunun davranışında müxtəlif fəaliyyət növlərinin daimi daşıyıcısı kimi öz mövqelərinə və funksiyalarına görə fərqlənən münasibətlərin xarakter və məzmununu ifadə edir” [8, s.126].

Sosial əməkdaşlıq sisteminin və subyektlərinin formalaşması bazar iqtisadiyyatında həyata keçə bilər. Hal-hazırda ölkəmizdə sosial əməkdaşlıq modeli formalaşır. Hakimiyyət həmkarlar ittifaqları, QHT-lər, sahibkarlıq və digər sosial təsisatlarla münasibətləri əməkdaşlıq səviyyəsində qurur. 1994-cü ildə həmkarlar ittifaqları haqqında qəbul edilmiş Qanunun analizi əsasında deyə bilərik ki, ölkəmizdə sosial əməkdaşlıqla bağlı “tripartizm” (dövlət – həmkarlar ittifaqı – işçi münasibətləri) sistemi qurulub. Azərbaycan hökuməti səmərəli sosial siyasətin formalaşdırılması mexanizmi kimi sosial əməkdaşlığın inkişafına çalışır.

Ümumiyyətlə, dövlət yalnız işlə təmin edənlərin və həmkarlar ittifaqlarının deyil, həm də solumun firavanlığına çalışan müxtəlif siyasi qüvvələr arasında əməkdaşlığın yaradılmasına meyllidir. Dövlət sosial əməkdaşlığın subyektı kimi həm sosial münasibətlərin əlaqələndiricisi, həm təşkilatçısı, həm nəzarətçisi, həm də vasitəçisidir və o, sosial əməkdaşlıqda həm bilavasitə, həm də bilvasitə iştirak edə bilər [24, s.94-122]. Azərbaycanda sosial əməkdaşlıq sistemi Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti, Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası və Azərbaycan Respublikası Sahibkarlar (İşəgötürənlər) Təşkilatlarının Milli Konfederasiyasının 2016-2017-ci illər üçün imzaladığı Baş Kollektiv Sazişində öz hüquqi əsaslarını tapıb. Sazişə əsasən tərəflərin 2016-2017-ci illərdə sosial-iqtisadi və sosial-əmək sahəsində birgə fəaliyyət

göstərməsi nəzərdə tutulur. Saziş sosial tərəfdaşlıq sisteminin tərkib hissəsidir və sahə tarif sazişlərinin işlənilməsi və bağlanılması üçün əsas təşkil edir [4]. Azərbaycanda sosial tərəfdaşlığın formaları ildən-ilə təkmilləşir. 2014-2015-ci illəri əhatə edən Baş Kollektiv Sazişdə bir çox yeni və perspektivli müddəalar öz əksini tapıb. 1,6 milyondan çox həmkarlar ittifaqı üzvünü birləşdirən AHİK işçilərin pozulmuş əmək və sosial hüquqlarının bərpası uğrunda səmərəli mübarizə aparır. Transmilli şirkətlərdə 70-dək həmkarlar ittifaqı təşkilatı fəaliyyət göstərir [2].

Sosial əməkdaşlıq sisteminin təhlili əsasında deyə bilərik ki: 1. Sosial əməkdaşlıq zəhmətkeşlərin qarşılıqlı münasibətlərinə təsir göstərərək institusional mexanizm rolunu ifa edir. Sosial əməkdaşlıq sosial əmək münasibətlərinə dair konsepsiyanın həm strukturuna, həm də mahiyyətinə, istifadə edilən mexanizmlərə və dəyər meyarlarına uyğun gəlir. 2. Sosial əməkdaşlıq sistemində dövlət insan haqlarının və azadlıqlarının zəmanətçisi, istehsalatdakı münaqişələrin arbitri, danışıqlar prosesinin təşkilatçısı və əlaqələndiricisi funksiyalarını icra edir. Dövlətin informasiya funksiyası sosial əməkdaşlığın əsas ideyalarını irəli sürən kütlənin və sivil sosial əməkdaşlıq sisteminin yaranmasına gətirir. 3. Sosial əməkdaşlığın təkmilləşdirilməsi məqsədilə biznesin sosial məsuliyyətinin çoxaldılması və subyekt və obyekt arasında qarşılıqlı fəaliyyətin nəticələrinin proqnozlaşdırılmasına yönələn sosial dialoqun inkişafı, optimal sosial siyasətin reallaşdırılması və sosial iqtisadi məqsədlərin müəyyənləşdirilməsi zəruridir. 4. Sosial əməkdaşlıq zəhmətkeşlərin qarşılıqlı fəaliyyətində həmkarlar ittifaqlarının rolunu gücləndirməklə formalaşdırılmalıdır [30, s.26-34].

Nəticə

Bütün sositumalarda insanlar sosial hüquqlar – sosial vəziyyət və təminatlar və s.-lə bağlı narazılıqlarını ifadə edirlər. Dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi, iqtidarların dəstəklənməsi, bazar iqtisadiyyatının və demokratiyanın inkişafı cəmiyyətin firavanlığına və həmrəyliyinə təminat verəcək adekvat sosial strategiyanın müəyyən edilib-edilməməsindən asılıdır. Bu məqamda cəmiyyətdə siyasi mübarizəyə qoşulan müxtəlif qüvvələr tərəfindən bəyan edilən populist şüarlar və dövlət tərəfindən realizə edilən ədalətli sosial siyasət arasındakı mahiyyət fərqi təzahür edir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə. II cild. Bakı: “Şərq-Qərb, 2006.
2. Azərbaycan Həmkarlar İttifaqlarının 110 illiyi. <http://ahik.org/articles/view/azerbaycan-hemkarlar-ittifaqlarinin-110-illiyi>
3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Qanun, 2005.
4. Azərbaycanda Baş Kollektiv Saziş imzalandı. <http://axar.az/news/91219>
5. Forst R. Contexts of justice: political philosophy beyond liberalism and communitarianism. – Berkeley: Univ.of California press, 2002.
6. Fraser N., Honneth A. Redistribution or recognition? A political-philosophical exchange. L.: Verso, 2003.
7. The Cambridge Dictionary of Sociology. General Editor Bryan S. Turner. © Cambridge University Press, 2006.
8. Şabanov Z. Müasir cəmiyyətin yeni paradigmaları. Bakı: Avropa, 2017.
9. Белов В.Г. Социальное государство и гражданское общество. М.: ФАЗИС, 2009.
10. Волков Ю.Е. Сущность, основа и главные черты социального государства / Ю.Е. Волков // Теоретико-методологические основы социологического анализа общественных систем и процессов. М. : Совет.спорт, 2001.
11. Гаджиев К.С. Политическая наука. М.: Международные отношения, 1994.

12. Государство и социальное партнерство. <http://sci.house/teoriya-gosudarstva-prava/gosudarstvo-sotsialnoe-partnerstvo.html>
13. Джон Ролз. Теория справедливости (Пер.с англ. В.В.Целищева при участии В.Н.Карповича и А.А.Шевченко). Новосибирск: Изд. Новосибирского Университета, 1995.
14. Дюркгейм Е. О разделении общественного труда. Метод социологии. М.: Наука, 1991.
15. Емельянов И.В., Лукьяненко А.А. Социальная ответственность в современном правовом государстве. Философские науки, ч.2 № 12 (50), 2014.
16. Закон г. Москвы от 11 ноября 2009 г. № 4 "О социальном партнерстве в городе Москве". Мэр Москвы Ю.М. Лужков. М., Московская городская Дума, 11 ноября 2009 года № 4.
17. Иванова И.В. К вопросу о подходах к изучению категории «социальная ответственность». – Ярославский педагогический вестник, 2011.
18. Коваленко С.А. Социальная политика: основания и модели. Человек. Сообщество. Управление, 2007, №4.
19. Кравченко С.А. Социологический энциклопедический словарь. М.:ООО «Издательство Астрель», ООО «Издательство АСТ», ООО «Транзит книга», 2004.
20. Малышев М.А. Уровень развития социального партнерства в России. Государственное управление. Электронный вестник. Вып. № 34, октябрь 2012.
21. Мицкая Е.В. Основные направления взаимодействия государства и гражданского общества как важное условие реализации политических прав и свобод граждан. Право, 2008.
22. Окара А.Н. Социальная солидарность как основа нового «миростроительного» проекта. Доклад на научном семинаре «Россия в историческом и мировом пространстве», прошедшем в Институте экономики и финансов «Синергия». Журнал «Синергия», №9, 2010.
23. Охотский Е.В. Социальное государство и социальная политика современной России: ориентация на результат / Е.В.Охотский, В.А.Богучарская//Труд и социальные отношения, 2012, № 5(95).
24. Рахимова А.М. Роль государства в становлении социального партнерства (на примере Республики Казахстан). “Наука и Мир”. Международный научный журнал, № 2 (18), 2015. Т.2, Изд. «Научное обозрение».
25. Сидоренко О.В. Социальная справедливость как основополагающий принцип устойчивого развития/О.В.Сидоренко. Публичные управления: теория та практика. 2013, Вип. 2.
26. Симонова О.А. Современная социология эмоций и проблема социальной солидарности: Основные направления исследований//В кн.: Социологический ежегодник 2011/Науч. ред.: Н. Е. Покровский, Д. В. Ефременко. Вып. 3. М.:ИНИОН РАН, 2011.
27. Солидарность как политика и практика. Краткий аналитический обзор подготовлен социологом Лаборатории Полиной Колозариди. www.cloudwatcher.ru/user-files/solidarnost2.pdf
28. Социальная ответственность гражданина. <http://investobserver.info/socialnaya-otvetstvennost-grazhdanina/>
29. Социальный диалог. Периодическое обсуждение в соответствии с Декларацией МОТ о социальной справедливости в целях справедливой глобализации. Международное бюро труда. Женева, 2013.

30. Фаузер В.В., Назарова И.Г., Фаузер Вл.В. Социально-трудовые отношения: содержание, механизм управления, зарубежный опыт/Отв. редактор д.э.н., профессор В.В. Фаузер. Сыктывкар-Ухта: Ухт ГТУ (Б-ка менеджера, вып. 15), 2010.
31. Философский энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1983.
32. Щадилов Г.А. Факторы, определяющие выбор эффективной формы социальной ответственности // Вестник ТГУ, 2007, № 300 (II).
33. Юл С. Солидарность и социальное сплочение в эпоху позднего модерна: К вопросу о социальном признании, справедливости и контекстуальном суждении// Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер.11. Социология. РЖ/РАН. ИНИОН. Центр социальн. Психологии. №1, М., 2012.

Саадет МАМЕДОВА

**Социальная солидарность и социальная ответственность – как
фундаментальная основа отношений государства-общества-гражданина**

Резюме

Социальная солидарность, социальная справедливость, социальный диалог и социальное сотрудничество являются основой социального государства и направлены на развитие благосостояния и защиты прав и свобод граждан.

Во всех обществах граждане имеют право выразить свое недовольство социальными условиями и гарантиями. Укрепление государственности, поддержка власти, развитие рыночной экономики и демократии обеспечивают благосостояние и солидарность общества. В это время ярко проявляется разница между популистскими лозунгами, провозглашаемыми различными силами, вовлеченными в политическую борьбу в обществе и справедливой социальной политикой государства.

Цель – изучение влияния социально-нравственных процессов на социальное развитие.

Методология – сравнительный и интерпретационный анализ.

Научная новизна – социальная справедливость, социальная солидарность, социальная ответственность и т.д. определяются как нематериальные индикаторы и как основа социальной и экономической стабильности, а также как главные факторы реформаторского (не революционного) развития.

Ключевые слова: социальная солидарность, социальная ответственность, социальный диалог, социальное партнерство, социальное обеспечение

Saadet MAMMADOVA

**Social solidarity and social responsibility –as a fundamental basis of state,
social and civil relations**

Abstract

Social solidarity, social justice, social dialogue and social cooperation are the basis of the social state and they are directed at development of welfare and protection of rights and freedom of the people.

In all societies the people have a right to express their discontent with social conditions. Consolidation of statehood, support of power, development of market economics and democracy provide for prosperity and solidarity of society.

At this time there are clearly displayed differences between the populist slogans, declared by different forces, involved into political struggle, and just social politics of state.

Purpose - studying the influence of socio-moral processes on social development.

Methodology – comparative and interpretic analysis.

Scientific novelty - social justice, social solidarity, social responsibility and etc. are determined as non-material indices and a basis of social and main factors of reformist non-revolutionary development.

Keywords: social solidarity, social responsibility, social dialog, social partnership, social providence.

Rəyçi: AMEA Fəlsəfə İnstitutunun baş elmi işçisi, fəl. e.d. Tahirə Allahyarova

Qəbul edilib: 07.02. 2019